

УДК 658:005.922.1:33

Баланюк І.Ф., Максимюк М.М.

ВИДИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено сутність, характерні риси економічної безпеки та її рівні – міжнародний (національний, макрорівень), галузевий, територіальний, мікрорівень. Наведено спільні риси, оцінку та функціонування економічної категорії. Розглянуто виникнення поняття економічної безпеки як реакції на зовнішні загрози глобалізації, що поширилась на рівні економіки та є перспективним напрямом для подальших досліджень.

Ключові слова: економічна безпека, глобалізація, національна економіка, національна безпека, підприємництво, економічні загрози.

Постановка проблеми. Загострення конкуренції в ринкових умовах в епоху глобалізації зумовлює потребу в нових підходах до економічної діяльності. Постає завдання передбачити можливий негативний вплив зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку суб'єктів господарювання на різних рівнях економіки, де вони мають свою типову структуру, врахувати їх особливості. Застосування наукового підходу для діагностування, запобігання та подолання зазначених загроз стало підґрунтям для ширшого застосування поняття «економічна безпека».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення економічної безпеки стосується різних рівнів економіки. У дослідженні економічної безпеки на макрорівні досягли значних успіхів Б. Губський, О. Барановський, В. Геєць, С. Кваснюк та ін. Вивченню економічної безпеки підприємств приділяли увагу М. Єрмошенко, Є. Олейнікова, А. Козаченко, І. Плетникова, Я. Жаліло, В. Мунтіян, Д. Пастернак-Таранушенко та ін. Науковці підходили до визначення економічної безпеки на конкретному рівні, не виокремлюючи системність у використанні терміну та глобальності його застосування.

Формулювання цілей статті. Стаття має на меті об'єднання та структуризацію визначень економічної безпеки на різних економічних рівнях, що характеризується спільними поглядами та оцінками діяльності господарювання. Для досягнення означеної мети потрібно вирішити низку завдань, а саме: визначити перелік суб'єктів, яких стосується поняття економічної безпеки; охарактеризувати сутність економічної безпеки на різних економічних рівнях.

Виклад основного матеріалу. Глобалізація, яка створює нові можливості для суб'єктів економічної діяльності, спричинює також нові ризики у зовнішньоекономічній сфері, призводить

«до появи нових загроз для всього світового співтовариства й одночасно для кожної конкретної країни, які мають вже системний характер» [1, с. 202]. У зв'язку з необхідністю відповідного реагування на такі загрози, виникла необхідність адаптації терміну «безпека» до економічного напрямку досліджень.

Економічну безпеку як доктрину застосував Ф.Д. Рузвельт у період Великої депресії в США (1930-х рр.), маючи на меті вивести країну з глибокої кризи шляхом нормалізації та стабілізації розбалансованих процесів розвитку країни. Економічна безпека розглядалась як «сукупність умов, що надійно забезпечують суверенітет, захист стратегічних інтересів і повноцінний розвиток суспільства, життя та здоров'я усіх його громадян» [2].

Характеризуючи національну економічну безпеку, вчені виокремлюють такі її рівні: держави загалом, підприємства та особи. Попри подібність задач і єдність підходу, види економічної безпеки на різних рівнях відрізняються і мають свої характерні особливості. Критерієм її поділу на рівні Я.А. Жаліло вважає зміст відтворювальних процесів [3].

Перелік видів економічної безпеки включає в себе не тільки макрорівень, національний та мікрорівень. За таких умов економічну систему важко досліджувати у галузевому чи територіальному аспектах, які також є об'єктами дослідження та вивчення безпеки економічної складової їх функціонування. Тому додатково виокремлюють економічну безпеку регіону, галузі, сектора економіки тощо (табл. 1).

Економічна безпека – стан, у якому фінансова, інформаційна, соціально-економічна, інституційно-правова, техніко-технологічна, інтелектуально-кадрова, силова складові та екологічна діяльність знаходяться у стані «відсутності небезпеки», «збереження», «захисту від загроз», «захищеності», «надійності», «стабільності», «спокою», «незалежності», «у допустимих межах» [4, с.7]. Це визначення стосується в першу чергу макрорівня – національних економік, їх об'єднань, економіки країни чи її окремого регіону.

Міжнародна економічна безпека – стан взаємодії країн, коли їх діяльність не завдає навмисних економічних збитків одна одній [5, с.445–446]. Проявами порушення міжнародної

© Баланюк Іван Федорович, д.е.н., проф., зав. кафедри обліку і аудиту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна, ifbalaniuk@gmail.com

Максимюк Мирослав Михайлович, аспірант кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна, miroslavmm@ukr.net

економічної безпеки є нехтування правилами міжнародної торгівлі, обмеження обміну ресурсами чи технологіями, недобросовісна конкуренція в боротьбі за грошові ресурси та висококваліфіковані

кадри, суттєві переміщення світових економічних центрів, руйнування міжнародних економічних зв'язків і механізмів співпраці.

Таблиця 1

Види економічної безпеки та їх характеристики*

Рівень економіки	Вид економічної безпеки	Загальна характеристика
Міжнародний	Світова економічна безпека	Досліджує чинники та складові конкурентоспроможності на макрорівні
Загальнодержавний	Економічна безпека держави	Охоплює підгалузі: фінансову, технологічну, соціальну, бюджетну, екологічну та ін.
Регіональний	Економічна безпека регіонів	Проектує державну економічну безпеку на регіональний рівень
Галузевий	Економічна безпека галузі	Поширюється на нормативну, фінансову, екологічну, інформаційну та інші складові
Підприємництво (як особлива галузь)	Економічна безпека підприємництва	Об'єднує нормативне забезпечення, фінансову складову, умови конкуренції, податкове навантаження та ін.
Мікрорівень	Економічна безпека підприємства	Враховує загрози та перспективи діяльності, економічну ефективність, внутрішні чинники підприємства
Мікрорівень	Економічна безпека особи	Формує співвідношення доходів, видатків, заощаджень фізичної особи

* Розроблено авторами

У відповідності з Концепцією економічної безпеки України сутність економічної безпеки держави визначають як «спроможність національної економіки забезпечити свій вільний незалежний розвиток і утримати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій та її здатність до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз» [6, с. 34]. Таке визначення підкреслює необхідність та важливість вказаної категорії і виокремлює низку підкатегорій – складових, що її формують.

Економічна безпека – динамічна складова економіки, що адаптується до вимог свого часу. Сучасний етап її розвитку (економіки) потребує безпекових умов з урахуванням специфічних, адресних особливостей об'єкта дослідження (яким, відповідно до обраного критерію, може бути галузь економіки, група підприємств чи адміністративно-територіальна одиниця). Підхід до диференціації економічної безпеки за рівнями економічної системи є цілком виправданим та обґрунтованим, адже економічні суб'єкти різних рівнів мають різні характерні особливості, специфіку функціонування та, відповідно, загрози діяльності. Тому показники захищеності на різних рівнях будуть різні, тобто сутність економічної безпеки відрізнятиметься.

Основним перехідним рівнем, що поєднує економічну безпеку на макрорівні та одночасно суттєво залежить від показників конкретного об'єкта, особливостей його функціонування у найбільш динамічному взаємозв'язку і може вважатися тактичним у порівнянні з показниками стратегічного рівня, рівня національної економіки,

є економічна безпека регіону. Актуальність виникнення проблеми її забезпечення на цьому рівні зумовлено розбалансованістю в соціально-економічному розвитку окремих регіонів, відмінностями у їх промислово-виробничому потенціалі, наявністю різних видів ресурсів, перспективами розвитку, ролі й місця регіону чи адміністративно-територіальної одиниці в економіці країни та ступеня внеску в забезпечення макроекономічної стабільності. Економічну безпеку регіонів України характеризують такі основні дестабілізуючі фактори, як: виснаження виробничо-технічного потенціалу, погіршення екологічного стану, зростання безробіття, порушення рівномірності фінансового забезпечення [7, с. 10]. Економічна безпека регіонів нерозривно пов'язана з відповідним показником національної економіки. Механізмом такого зв'язку є, з одного боку, макроекономічні процеси та відповідні показники, що їх характеризують, а з іншого – формування загального рівня розвитку із сукупності характеристик захищеності та відповідності обраним критеріям складових економіки держави, як у галузевій, так і в територіальній диференціації.

Економічна безпека галузей – своєрідне «перехідне» поняття, що є результатом поєднання економічної безпеки країни та підприємств за рівнем їх галузевого розподілу. Ця категорія має нормативну, фінансову, екологічну, ресурсну, кадрову та інформаційну складові. Вони також формуються в основному з відповідних показників вищого рівня, а відхилення характеризують місце, важливість і ступінь розвитку конкретної галузі в порівнянні із середньозваженими показниками національної економіки. Значущість цієї категорії проявляється через виняткове становище окремих

галузей та їх збалансованість в економіці країни. Наявність серйозних проблем у функціонуванні певних галузей, як основних так і інфраструктурних, може мати негативні наслідки для всієї економічної системи, а існування державних монополій і захист національних товаровиробників зумовлюють необхідність дослідження економічної безпеки з огляду галузевої приналежності її об'єктів.

З метою розмежування категорій «економічна безпека підприємства», «економічна безпека підприємництва» та «економічна безпека підприємницької діяльності» необхідно зазначити, що підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, який діє для задоволення суспільних та особистих потреб через систематичне здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності [8]. Підприємництвом є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання (підприємствами) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Тобто ці дві категорії відрізняються як об'єктами, так і основними процесами та складовими елементами.

З вищезазначеного можна зробити висновок: категорія економічної безпеки підприємницької діяльності є частиною поняття економічної безпеки підприємництва як сектора економіки. Вона відображає рівень захищеності й безпечності господарської діяльності на відповідному ринку, пов'язаної із залученням ресурсів і ризиком, є закономірною та має на меті систематичне отримання прибутку. Відповідно економічна безпека підприємницької діяльності стосується лише окремої діяльності підприємства, але водночас зрозуміло, що серед її загроз є втрата майна і ресурсів, які підприємство залучає до цієї діяльності [9, с. 20].

Варто виокремити економічну безпеку особистості як перспективний напрям для подальшого вивчення, адже існує гостра необхідність у підвищенні рівня ефективності управління мікрофінансами, аналізі тенденцій їх використання та методики розподілу, особливостей співвідношення витрат і заощаджень. Існування загроз економічного характеру на рівні особи зумовлює необхідність їх подолання та запобігання. Характерною рисою цього рівня є те, що особа не може оголосити дефолт чи проголосити себе банкрутом, хоча також має повну економічну свободу та відповідає за результати своєї економічної діяльності. Проявом застосування підходів і принципів економічної безпеки є співвідношення доходів й витрат особи, структура витрат за групами і динаміка впливу зовнішніх факторів на стан матеріального добробуту.

Економічна безпека на різних рівнях об'єднує методику її формування, сутність визначення та використання, як підхід до забезпечення діяльності шляхом протистояння

загрозам в умовах невизначеності й ризику, що спричиняє відхилення стану економічної системи або окремого об'єкта від запланованого чи бажаного.

Тотальне охоплення економіки принципами забезпечення безпеки є адекватною відповіддю на загрози та відображає новий підхід до ведення господарської (економічної) діяльності, що характеризується орієнтацією на максимальну стабільність, забезпечення прибутковості та захисту від зовнішніх загроз. З іншого боку, ринковий механізм функціонування передбачає постійне зростання, розширене виробництво, тобто діяльність з метою отримання прибутку й подальшого зростання. Забезпечення безперешкодного функціонування будь-якої економічної системи (країни чи підприємства) є передумовою її зростання й основною метою економічної безпеки.

Рівень ефективності організації діяльності економічної системи, що належить до певного рівня економіки, багато в чому є визначальним для її економічної безпеки. Так, В. Тамбовцев розглядає економічну безпеку певної системи як сукупність властивостей її виробничої підсистеми, що забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи [10, с. 3]. Разом із цим слід відзначити, що не варто зосереджуватись виключно на виробничій (основній) складовій – будь-яка система використовує різного роду ресурси та залежить від людей. При цьому основна увага зосереджується на рівні національної економіки – економічна безпека являє собою систему захисту життєвих інтересів держави. В якості об'єктів захисту можуть виступати: економічна система країни в цілому, окремі регіони, сфери та галузі господарства, юридичні та фізичні особи як суб'єкти господарської діяльності.

Функціонування економіки (підприємства, галузі чи загалом національної економіки) в умовах відсутності чи мінімізації негативних зовнішніх впливів використання ринкових принципів здійснення економічної діяльності буде мати результатом зростання і стабільність, й навіть в умовах жорсткої конкуренції та уможливить розширення діяльності, що може проявлятися як у використанні інтенсивного фактора (підготовка і впровадження інновацій, підвищення рівня використання ресурсів), так і екстенсивного шляху (виходу на нові ринки як у межах країни, так і поза ними).

Висновки. Поняття «економічна безпека» застосовується на різних рівнях економіки – від світового до рівня особи. Їх сукупність є результатом використання підходу, спрямованого на запобігання діям негативних чинників, що можуть загрожувати функціонуванню конкретного об'єкта. Проте на кожному рівні трактування економічної безпеки відрізняється, адже враховує особливості діяльності економічних об'єктів. Використання цього підходу до їх аналізу на всіх рівнях дає підстави для припущення щодо необхідності формування нових принципів економічної діяльності.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кишакевич Б.Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації / Б.Ю. Кишакевич // Наук. вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.7. – С. 202 – 207.
2. Нижник В.М. Економічна дипломатія та економічна безпека України / В.М. Нижник. – Хмельницький: ХНУ, 2007. – 299 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://megalib.com.ua/book/10_Ekonomichna_diplomatiya_ta_ekonomichna_bezpeka_Ukraini.html.
3. Жаліло Я.А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я.А. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К. : Сатсанга, 2001. – 224 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/strateg/023.htm>
4. Шемаєва Л.Г. Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис... д-ра екон. наук: 21.04.02 “Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності”. – К., 2010. – 42 с.
5. Экономическая безопасность / А.Г. Шаваев, А.Т. Багаутдинов и др. – М. : Правовое просвещение, 2001. – 512 с.
6. Економічна безпека держави : зб. нормативно-правових актів України. Уклад.: Т.Т. Ковальчук та ін. – К. : Міжвідомча комісія з питань фінанс. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2005. – 106 с.
7. Отенко І.П. Економічна безпека підприємства / укл. І.П. Отенко, Г.А. Івашенко, Д.К. Воронков. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 256 с.
8. Господарський кодекс України : станом на 16 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
9. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України / Т.Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
10. Тамбовцев В. Экономическая безопасность хозяйственных систем : структура, проблемы / В. Тамбовцев // Вестник МГУ. – Сер. 6 : Экономика. – 1995. – № 3. – С. 3 – 9.

REFERENCES

1. Kyshakevych, B. Yu. (2012) Formuvannya systemy finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Formation of financial security of Ukraine under globalization]. Scientific Journal NLTU Ukraine. – 2012. – Vol. 22. – 202 – 207 pp.
2. Nyzhnyk, V. M. (2007) Economic diplomacy and economic security of Ukraine. – Khmelnytsky: KNU, [Electronic resource]. – Access: http://megalib.com.ua/book/10_Ekonomichna_diplomatiya_ta_ekonomichna_bezpeka_Ukraini.html
3. Zhalilo, Ya. A. (2001) Stratehiia zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. Priorytety ta problemy implementatsii [Strategy of economic security of Ukraine. Priorities and problems of implementation] / National Security Strategy of Ukraine in the context of the experience of the international community. – K. : Satsanha,., – 224 p. [Electronic resource]. – Access: <http://old.niss.gov.ua/book/strateg/023.htm>
4. Shemaieva, L. H. (2010) Ekonomichna bezpeka pidpriemstv u stratehichnii vzaiemodii z subiektamy zovnishnoho seredovyshcha: Avtoref. dys. d-ra ekon. nauk: 21.04.02. – 42 p.
5. Shavaev, A. G. (2001) Economic safety. M : Pravovoe posveschenye, 2001. – 512 p.
6. Kovalchuk, T. T. (2005) Collection of legal acts of Ukraine: "The economic security of the state." / T. T. Kovalchuk, Z. S. Varnaliy, O. V. Sydorchuk. – K. : Interdepartmental Commission for Financial Security at the National Security and Defense of Ukraine. – 106 p.
7. Otenko, I. P. (2012) Economic security of enterprise. – Kh. : KhNEU. – 256 p.
8. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Commercial Code Ukraine]. (2015, July 16). [Electronic resource]. – Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
9. Vasylyciv, T. H. (2008). Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva v Ukraini [Economic security of enterprise in Ukraine]. Lviv: Aral. – 384 p.
10. Tambovtsev, V. (1995) Ekonomicheskaya bezopasnost hozyaystvennyih sistem: struktura, problemy [The economic security of economic systems : structure, problems]. Vestnik MGU. Seriya 6 : Ekonomika. № 3. – PP. 3 – 9.